

**DİVAN ŞİİRİNDE TARİH DÜŞÜRME GELENEĞİ
VE YAHYA BEY'İN BİR KASİDESİ****Dr. İ. Güven KAYA*****ÖZET**

Tarih düşürme, Türk, Arap ve İran edebiyatlarında, önemli bir tarihi olayı sürekli göz önünde bulundurmak amacı ile öteden beri kullanıla gelmiş olan teknik bir olaydır. Aslında edebi sanatlardan çok teknik bir beceri ve hüneri gerektiren bu çaba, pek çok divan şairi tarafından sanat yapmak olarak telakki edilmiş ve ilgi görmüştür.

"Ebced hesabı" da denilen bu konuya kafa yoranlar, bu tekniğin, Arap harflerinin kökeni ile yakından ilgili olduğunu söylemişlerdir. İbrânî-Ârâmî kökenli olan Arap harfleri, kuşaktan kuşağa, bir geleneğin devamı olarak kullanılırken, kimi değişikliklere uğramasının yanı sıra, "ebced"le ilgili kimi masalların ve rivayetlerin de oluşmasına meydan vermiştir. Ancak "ebced" in temeli ' (elif) harfinden Ğ(gayn) harfine doğru özel olarak sıralanan 29 harfin her birine sayısal değerler verilmesi esasına dayanır. Böylece, özel olarak sıralanan harflerden oluşan kelimelerin rakam değeri, kastedilen olayın tarihini verir.

Yahya bey, XVI. yüzyılın önde gelen divan şairlerindedir. Divanında toplam 34 kasidesi vardır. Bu kasidelerden biri na't'tır. 16 tanesi ise Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. Bu bakımdan şair, çağına göre Kanuni için en çok kaside yazan şairlerden biri sayılabilir. Yahya Bey, Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği iki kasidesinin nesib (giriş) bölümlerinde Süleymaniye camiini konu olarak ele almıştır. Bunlardan birinde camiin yapılış tarihi için değişik "ebced" hesapları ile tarih düşürülmüştür. Biz bu yazımızda, on ayrı şekilde düşürülen bu tarihi göstermeğe çalıştık.

ABSTRACT

The technique of encoding dates into words through the system of give a numerical value to every letter of the alphabet (a method ebced) has long been used in Turkish, Arabic and Persian literature of the purpose of keeping important historical events in continual view. Although it reguire technical skill rather than literary artistry, many divan poets have regarded the technique as an art and been attracted to it.

* Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğretim Üyesi.

Specialist on "ebced" method explain that this technique is dosely related with the origins of lettrs. İbrani-Arami originated Arabic letters have been used as the continuation of a tradition from generation to generation and besides going through various changes, have led to the formation of several stories and tales about "ebced". However "ebced" is founded on the principle of giving a numerical value to every letter of the 29 letter alphabet beginning with the letter ʾ (elif) and ending with Ğ (gayn). Therefore, the numerical value of words made up of letters placed in a special oeder encode the date of the event in question.

Yahya Bey is one of the leading divan poets of the sixteenth century. His divan consists of 34 kasides. One of these kasides is na't. 16 of them are written for kanuni Sultan Süleyman (Süleyman the Magnificent). In this sense, the poet can be considered to have written more kasides about Kanuni Sultan Süleyman than most other poets of the period. In the introduction (nesib) part of two of these kasides, Yahya Bey writes about Süleymaniye Mdsque. In one of these, the construction of the mosque has been encoded through tehe "ebced" method. In this parer, we have endeavoured to show ten different ways in which this date has been encoded

Tarih düşürmek, Türk, Arap ve İran edebiyatlarında, önemli bir tarihi olayı sürekli göz önünde bulundurmak amacı ile öteden beri kullanılan gelmiş olan bir teknik olaydır. Aslında edebi sanatlardan çok teknik bir beceri ve hüneri gerektiren bu çaba, pek çok divan şairi tarafından sanat yapmak olarak telakki edilmiş ve ilgi görmüştür.

"Ebcet hesabı" da denilen bu teknik üzerine kafa yoranlar, bu tekniğin, harflerin kökeni ile yakından ilgili olduğunu söylemişlerdir: İbrânî-Ârâmî kökenli olan Arap harfleri, kuşaktan kuşağa bir geleneğin devamı olarak kullanılırken, kimi değişikliklere uğramasının yanı sıra, ebced'le ilgili kimi masalların ve rivayetlerin de oluşmasına meydan vermiştir. Bir rivayete göre ebced'i oluşturan harflerin gruplandığı ilk altı kelime (ebced- ا ب ج د ه و ز , hevvaz- هوز , hutti- حطي , kelemen- كلمن , sa'fes- سافس , karaşet- قرشت) Medyan ülkesinin 6 hükümdarının adıdır. Arap harflerini kendi adlarına göre düzenlemişlerdir ve her birine birden altıya kadar rakam değeri vermişlerdir. Bir başka rivayete göre de ebced'in ilk 6 kelimesi 6 tane ünlü şeytanın adıdır. Yine bir başka rivayete göre ise harflerin tümünün oluşturduğu 8 kelimedeki 7'sinin haftanın günlerinin adı olduğu yolundaki rivayettir. Bazıları, ʾ (elif) harfinden Ğ (gayn) harfine kadar her harfın, ayrı bir tanrı adına yada tanrılarla ilgili kimi doğal olaylara tekabül ettiğini söylerler. Özellikle İslamiyet öncesi Câhiliye dönemlerinde tanrıların temsil ettiği sembollere dayanılarak çeşitli büyüler ve sihirler yapıldığı ileri sürülür; büyü yapmak amacı ile düzenlenen muskallardaki harfler, sayısal değerlerine göre sıralanır ve bir çeşit şifre özelliği taşıyan bu sayılar

sayesinde cinler dünyası ile münasebet kurulduğuna inanılırdı. Buna benzer bir uğ

ol

anlamı
lerinin

hatırda kalması için uydurulmuş teknik bir buluştur. ابجد (ebced) bu harfler topluluğunun ilk kelimesidir. Sonrakiler ise şöyle sıralanıyor: هوز (hevvez), حطي (hutti), كلمن (kelemen), سعفس (sa'fes), فرشت (karaşet), سهاز (sehaz), دازغ (dazig). Bu sıralamaya göre harf değeri ilk harf ا (elif)ten son harf غ (gayın) a kadar sıralanan harflerin rakamsal değerleri şöyledir: ا (elif) 1, ب (be) 2, ج (cim) 3, د (dal) 4, ه (he) 5, و (vav) 6, ز (zel) 7, ح (ha) 8, ط (tı) 9, ی (ye) 10; ك (kef) 20, ل (lam) 30, م (mim) 40, ن (nun) 50, س (sin) 60, ع (ayın) 70, ف (fe) 80, ص (sad) 90, ق (kaf) 100; ر (rı) 200, ش (şın) 300, ت (te) 400, ث (se) 500, خ (hı) 600, ذ (zel) 700, ض (dat) 800, ظ (zı) 900, غ (gayın) 1000. Öte yandan Farsça'ya mahsus olan ve Türkçe'de de kullanılan ب, ز, ج (pe, je, ce) harfleri ile ب, ز, ج (be, je, ce) harfleri ile aynı rakam değerine sahiptir.²

Divan şiirinde, genel adı "ebced hesabı" diye tanımlanan tarih düşürmelerde pek çok şekiller kullanılmıştır. Bunlar arasında belli başlılarını şöyle sıralamak mümkündür:

Tam tarih: Bütün harflerin rakam karşılıkları toplanarak yapılan tarih düşürmedir. Hangi mısra yada beyitte tarih düşürülecekse şair bunu ya açıkça söyler yada îmâ yollu anlatır.

Tamiyeli tarih: Bu tarih bulmada, eksik yada fazla olan rakamın ne olduğu bir önceki mısra da söylenir. Böylece hesaplamayı yapan kişi, toplama, çıkarma, çarpma yada bölme gibi dört işlemin herhangi birini yada bir kaçını yaparak sonuca ulaşır.

Mücevher veya cevherî tarih: Tarih düşürülen mısra yada beyitte yalnızca noktalı harflerin toplanması hesabına dayanılarak düşürülen tarihtir.

Mühmel tarih: Mücevher tarihin tersidir. Yani tarih düşürülen mısra yada beyitte yalnızca noktasız harflerin hesabına dayanılarak düşürülen tarihtir.

Tarih-i dü-tâ: Bir beyitte iki defa söylenen tarihe, tarih-i dü-tâ (ikiye katlanmış tarih) denilir. Bu tarih düşürmede bir beyitin iki mısramda aynı tarih, ya ayrı ayrı düşürülür yada mısra ikiye bölünerek aynı tarih iki kez tekrarlanır.

¹ İslam Ansiklopedisi, C.4 "ebced" maddesi, Haz. Weil, S. 2-3.

İsmail Yakıt, Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul, Ötüken yayınları, 1992.

² Tahir-ül-Mevlevî, Edebiyat Lugati, (İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973), S. 38-39.

Lafzen veya manen tarih: Bazan düşürülen tarih doğrudan söylendiği gibi harf olarak da tekrarlanır. Bu durumda, ayrıca herhangi bir işlem yapılmaz.

Lugazlı tarih: Bazan tarih düşürenler, bunu bilmece halinde de sorabilirler. Buna lugazlı-bilmeceli tarih düşürme denilir.³

YAHYA BEY VE TARİH DÜŞÜRME:

Yahya Bey, XVI. yüzyılın önde gelen divan şairlerinden olup Arnavutların Dukagin soyundandır. Bundan dolayı kendisine Dukaginzade Yahya Bey de denilir. Taşlıcalı denilmesinin nedeni de Muallim Naci'nin, "Esâme"sinde onun için bu terimi kullanmış olmasındandır. Devşirme olarak Acemi Oğullar Ocağı'na girmiştir. Bu yıllarda sanatla uğraştığı biliniyor. Yavuz Sultan Selim döneminde Çaldıran ve Mısır seferlerine; Kanuni döneminde Viyana ve I.Irakeyn seferlerine katılmıştır. Askerliği yanında iyi bir şair olan Yahya Bey, dönemin ileri gelenlerine sunduğu kasidelerle dikkati çekmiş, çeşitli tevliyetlerin sahibi olmuştur. Ancak Şehzade Mustafa'nın katlinde parmağı olduğu gerekçesi ile eleştirdiği dostu olan sadrazam Rüstem Paşa ile araları açılmış, Zvornik yakınlarındaki Loznica'ya sürülmüştür. Yaşamının son dönemleri burada geçmiştir.⁴

Yahya Bey, divan ve hamse sahibi bir şairdir. Divanında, Prof.Dr. Mehmet Çavuşoğlu'nun tesbitlerine göre toplam 34 kasidesi vardır. Bu kasidelerden biri na't'tır. 16 tanesi ise Kanuni Sultan Süleyman'a yazılmıştır. Bu bakımdan şair, çağına göre Kanuni için en çok kaside yazan şairlerden biri sayılabilir. Öteki kasidelerin dağılımı ise şöyledir: Biri Yavuz Sultan Selim'e, 2 tanesi sadrazam İbrahim Paşa'ya, biri Kemalpaşazade'ye, biri Fenarizade Muhyiddin Çelebi'ye, biri Ebüssud Efendi'ye, 3 tanesi Rüstem Paşa'ya, biri Üryani Mehmed Dede'ye, biri İskender Çelebi'ye, biri Semiz Ali Paşa'ya, biri Kızılahmedli Mustafa Paşa'ya, biri Arslan Paşa'ya, biri Güzelce Kasım Paşa'ya yazılmıştır. 2 kasidede ise, herhangi bir kimseye takdim edildiğine dair bir ibareye rastlanmamaktadır. Bütün bu çabalar, şairin kaside türüne verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Oysa Yahyâ Bey'in Divan şairi olarak asıl şöhreti kaside türünde değil, mesnevi türünde olmuştur.⁵

Yahya Bey, Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği iki kasidesidesinin nesib (giriş) bölümünde, Süleymaniye camiini konu olarak ele almıştır.

³ İskender Pala, Divan şiiri Sözlüğü, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), S. 520-521.

⁴ İslam Ansiklopedisi, C.13, "Yahya Beğ" maddesi, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, S.343-347.

⁵ Mehmet Çavuşoğlu, Yahyâ Bey Divanı, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları,1977).

Bunlardan birinde, yalnızca cami anlatılmış, diğerinde bir yandan cami çeşitli yönleriyle anlatırken, on ayrı şekilde tarih düşürülerek caminin yapılış tarihi belirtilmiştir. Ancak, şairin Süleymaniye camii'ni değişik benzetmeler yaparak anlatışındaki ustalığı, en az tarih düşürmesindeki ustalığı kadar güçlüdür. Bunu daha yakından görebilmek için, kimi örneklere değinmekte yarar vardır:

Caminin dış görünüşünde göze çarpan iki temel unsur olan minareler ve kubbeler, öncelikle ele alınmıştır:

"Minārelerle şu cāmi' ki Ka'be-i cāndur
Şolaqlar ile şurur şanki Āl-i 'Osmāndur" (S.31)

Şair, caminin ihtişamlı görünüşü içinde minarelerle, XVI. yüzyıl Osmanlı devletinin gücü arasında sanki bir ortaklık oluşturma ardındadır. Minareler gibi yine kubbeler de ön plana çıkarılmıştır:

"Derūn-ı hürmen-i rağmet mişāli bīrūnı
Cibāl-i Ŧūr-ı münacāt u bürc-i Keyvāndur" (S. 32)

Gerek bu beyitteki benzetmelerde olsun yine

"Biri birine ulaşmış kıbābı şevketle
Uzun uzağ görünür şanki kūh-ı Balqāndur" (S.32)

beyitinde olsun ilginç ve orijinal anlatımlar söz konusudur. Camiin özellikle kubbelerin azametini ve yüceliğini anlatırken şair, kendi hayatı ile ilgili, özellikle çocukluk dönemleri ile ilgili izlenimleri de taşıyan Balkan dağlarını başarılı bir biçimde şiirine aksettirmiştir.

İkinci kaside, "**Pādişāh ğāzretlerinūn cāmi'-i şeriflerinūn itmāmına bu kaside min-evvelihî ilā-āhirihi her mısra'ı tārīhdür, bir tārīhde mişli görülmemişdür**" ibâresinde de belirtildiği gibi, 1557 yılında inşası tamamlanan Süleymāniye camii'nin, Kanuni Sultan Süleyman tarafından ibadete açılması üzerine yazılmıştır. Bu kasidenin belirgin iki temel özelliği vardır:

Bunlardan birincisi, öteki kasidelerinin nesib bölümlerinde de zaman zaman göreceğimiz tasvirlerdir. Bu kasidenin nesib bölümündeki paradoksal yan daha uzun olmasının yanı sıra, konu gereği olsa gerek, "soyut-somut" ikilemi üzerine kurulmuş anlatımların ve tasvirlerin daha fazlaca olmasıdır. Birkaç önemli örnekle bunu göstermeğe çalışalım:

"Sidre vü Wübā gibi zībā ziyāde bī-mişāl
Gök gibi mā-fevķ-i mevcūd u cemīl-i mūntehā" (S.29)

Açıklama [İGK1]:

Açıklama [İGK2R1]:

beyitinde caminin ihtişamını "Sidre " ve "Tûbâ" gibi cennete özgü ihtişamlı kavramlarla özdeşleştirirken,

"Oldı aķ sancaķ gibi memdüĝ-ı 'âlem ol menâr
Yâ elifdür 'âbid-i mu'bidlere 'ayn-ı 'aşâ" (S.29)

beyitinde minareleri, mısralarından birinde somut benzetmeler yaparak, öteki mısrada ise soyut bir benzetme ile verir. Oysa hemen ardından gelen Őu beyitte

"Câmi'ün ĝüyâ iki yanında ey Şâh-ı kerîm
Âdemî-zâda menâr açar elin eyler du'â"(S.29)

yine minarelerden söz ederken olsun, aŐaĝıdaki beyitlerde yine caminin görkemli kubbelerinden söz ederken olsun,

"Kubbesi gökler gibi bâlâ vü ra'nâ hem celîl
Cây-ı pâki bî-bedel bî-mişl ü bî-çün u çerâ " (S.28)

.....

"Kubbesi tâc-ı Őalâĝî Őâlih ü 'âbid gibi
İki yanında 'ayân zîbâ menârı aķ ridâ" (S.30)

"teŐhis-kiŐileŐtirme" sanatı aĝırlıklı olarak doğrudan doğruya somut tasvirlerle yönelmiŐtir. Aslında bu bir tesadüf deĝildir; büyük usta Sinan'ın "kalfalık dönemi" dediĝi dönemde inşa etmiŐ olduĝu bu görkemli yapının en göze çarpan yanının kubbesi olduĝunu kendisi de bizzat söylemiŐtir.⁶ Öte yandan Yahya Bey Şiirinde, yalnızca bu göz alıcı tasvirlerle yetinmemiŐ, çağrıŐım ve imajlarda daha güçlü bir söyleyiŐ ardında koŐarak ses unsurlarından da yararlanmıŐtır. Nitekim beyitlerde"câmi, ĝüyâ, Şâh; bâlâ, ra'nâ, cây, pâk, çün ü çerâ; tâc, salâhî, sâlih, âbid, ayân, zîbâ, menâr, ridâ" v.b. kelimelerdeki, baŐta "â" ünlüsü olmak üzere "û" ve "î" ünlülerinin tekrarlandĝı kelimelerin yan yana ve sıkça kullanılması gözden kaçmıyor. Onun bu özelliklerinin bilincine varan Beyânî, öteki tezkirecilerden farklı olarak, Yahya Bey'i, yalnızca bir mesnevi Şairi olarak görmez, güçlü bir kaside Şairi olarak da takdim eder.

Şair, bütün kasidelerinde olduĝu gibi bu kasidelerinde de Őiirlerinin sonuna doğru uygun bir dille padiŐaha seslenerek,

"Kapuñda dirliĝi Yaĝyânuñ oldu ĝâlince

⁶ İslam Ansiklopedisi , C.10,"Sinan" maddesi, Haz. Oktay Aslanapa, s. 656

‘Ayāli gökdeki Pervīn gibi firāvāndur

Hilāl gibi teraqqī umar ‘ayāli ile
Çapuñ ki maşrıq-ı hōrşīd-i nūr-ı Yezdāndur

Eyā cihānı imāret edici şāh-ı kerīm
Ze‘āmeti gibi göñli ziyāde vīrāndur

Mağallidür ola ‘ayn-ı ‘ināyete manžūr
Şecī‘ ü ehl-i hüner hem dahı suhen-dārdur" (S.34)

dedikten sonra, Rüstem Paşa'nın elinden aldığı tevliyetin nedeniyle çoluk çocuk, bütün ailenin geçim sıkıntısı içinde kaldığını söyler ve tevliyetinin geri verilmesini talep eder.

"Sa‘adetüm güneşinden recā olur ki göre
Ze‘āmeti bu faḡire mağall ü erzānī" (S.38)

Tarih düşürmeye gelince: Kasidenin, "**Pādişāh ḡazretlerinūñ cāmi‘-i şerīflerine on vech ile terīhdür mişli diñilmemişdür**" başlığı ile ayrılmış toplam on bir beyitlik son bölümünde,

"Yapdı bu ‘ālī maḡāmi açdı cennet ḡapusın
Cāmi‘ü'l-ḡayrāt olan sulşān-ı ehl-i iḡtidā

Ḥayr ile ancaḡ olur Allāh mübārek eylesün
Bu iki mīşra‘ güzel tāriḥlerdür ḡāliyā"

diyerek aşağıdaki beyiti,tarih düşürmede "anantar beyit"olarak îmâ eder ve söz konusu beyiti

"Şāḡibu'l - cum‘a şeh-i sünnī Süleymān-ı zamān
Cāmi‘ü'l-bālā ta‘ālallāh ‘aceb ‘ālī binā" (S.30)

şeklinde söyleyerek, ayrıca kasidenin Kanuni'ya takdim edildiğini belirtir. Hemen ardından gelen

"Şıḡdı on tāriḥ bir beyte bu beytu'llāh için
Diñle tafsilini içmälen eyā kân-ı sehā" (S. 30)

beyiti ile başlayan bir kaç beyitte, söz konusu olan tarihin, on ayrı şekilde nasıl hesaplanacağı ile ilgili açıklamalar yapılır.

Yahya Bey'in tarih düşürmelerine geçmeden önce yeri gelmişken şunu da söylemekte yarar görüyoruz: XVIII. yüzyılın ünlü tezkire yazarı Ramiz, Âdâb-ı Zürefâ'sında Karamânîzâde Ahmed'den söz ederken, bu şairin tarih düşürmede usta olduğunu belirtir ve Valide Camii'nin yapımı ile ilgili olarak tarih düşürdüğü

"Câmi'-i Vâlîde Sulşân 'aceb bâlâ eşer
Dâr-ı ehli iktidâ' ü menzil-i ehl-i recâ"

beyitinin Yahya Bey'e nazire olduğunu özellikle belirtir ki,⁷ bu da Yahya Bey'in söz konusu çabasının, kendisinden sonraki şairleri nasıl etkilediğini göstermektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak H. 964 /M.1557 yılında inşa edilen camiin on tarihinin hesaplanma şekillerine geçebiliriz:⁸

Birinci ve ikinci tarih düşürmelerin hesaplanması:

"Şâğibu'l - cum'a şeh-i sünnî Süleymân-ı zamân
Câmi'ü'l-bâlâ ta'alallâh 'aceb 'âlî binâ" (S.30)

beyitindeki hesaplama

"Rây-ı idrâk ile iz'ân eyler anı nüktedân
İki mîsra' müstaķil târihlerdür evvelâ" (S.30)

beyitinde belirtilen yoruma göre yapılmalıdır: Söz konusu beyitin yorumuna göre iki mısradaki iki ayrı tarih düşürülmüştür. Buna göre hesaplamanın "dü-tâ" esasına göre yapılması gerekmektedir. Birinci hesaplamada, ilk mısradaki "Şâğibu'l- cum'a / الجمعه صاحب " terkinin toplam rakam değeri 250' dir. "şeh-i sünnî/ شمسنى" terkinin 425, "Süleymân-ı zamân/ سليمان زمان" terkinin ise 289 ' dur. Bu durumda mısraın toplam rakam değeri, 250 + 425 + 289 = 964. Caminin inşa tarihidir.

⁷ Râmiz, Âdâb-ı Zürefâ, Haz. Sadık Erdem, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Atatürk Kültür Merkezi, 1994, s. 28

⁸ İ. Güven Kaya, Dükaginade Tafflıcalı Yahya Bey'in Sanatı, (basılmamış doktora tezi) Priştine, 1985, Yugoslavya.

İkinci hesaplama ise, ikinci mısraın toplam rakam değeri ile ilgilidir: Buna göre, "cāmi‘-i bālā/جامعبالا"terkibinin rakam değeri 148, "ta‘āla'llāh/تعالله" ibaresinin 577, "aceb/عجب" kelimesinin 75, "‘ālī/عالی" kelimesinin 111, "binā/بنا" kelimesinin ise değeri 53'tür. Toplam ise $148 + 577 + 111 + 53 = 964$ söz konusu tarihidir.

Üçüncü ve dördüncü tarih düşürmelerin hesaplanması:

Yine,

"Şāgibu'l - cum‘a şeh-i sünnī Süleymān-ı zamān
Cāmi‘ü'l-bālā ta‘ālallāh ‘aceb ‘ālī binā" (S.30)

beyitinden yola çıkarak hesaplanacak olan üçüncü ve dördüncü tarih düşürmeler için ipuçları, hemen arkadan gelen şu beyitte verilmiştir:

"İki mısra‘ cevherîsi iki mısra‘ sādesi
İki vech ile iki tārīh-i dīgerdür şehā" (S. 30)

Bu beyittki yoruma göre üçüncü hesaplama "cevherî/noktalı harflerin hesaplanması esasına göredir. Noktalı harflerin dağılımı ve rakam değerleri şöyledir: "ب" rakam değeri 2 dir ve 4 kez geçmiştir, toplam değeri 8 dir. "ت" bir kere geçmiştir ve rakam değeri 400 dür. "ج" in rakam değeri 3 tür v 3 kez geçer, toplam değeri 9 dur. "ز" bir kez geçer ve değeri 7 dir. "ش" nin rakam değeri 300 dür ve bir kez geçer. "ن" un rakam değeri 50 dir ve 4 kez geçtiği için toplam değer 200 dür. "ى" nin rakam değeri 10 dur ve 4 kez geçer, toplam değeri 40 tır. Tümünün toplamı ise $8 + 400 + 9 + 7 + 300 + 200 + 40 = 964$ 'tür. Yine söz konusu tarihe tekabül eder.

Dördüncü tarih düşünme "sāde/noktasız" harflerin rakam değerlerinin toplanması ile olmaktadır. Bu hesaba göre, "ا" rakam değeri 1 dir ve toplam 11 kez geçmektedir. "ح" harfinin ramak değeri 8 dir ve bir kez geçer. "س" harfinin rakam değeri 60 tır ve 2 kez geçer, toplam değeri 120 dir. Yine "ص" harfinin rakam değeri 90 dir ve bir kez geçer. "ع" harfinin 70 tır ve 5 kez geçer, toplam değer 350 dir. "ل" harfinin değeri 30 dur ve 7 kez geçer, toplam değer 210 dur. "م" harfinin değeri 40 tır ve 4 kez geçer, toplam değer 160 dir. "ه" harfinin ise değeri 5 tir ve 3 kez geçer, toplam değeri 15 tir. Tümünün toplamı ise $11 + 8 + 120 + 90 + 350 + 210 + 160 + 15 = 964$ tür.

Beşinci tarih düşürmenin hesaplanması:

Beşinci tarih düşürmeyi yine,

"Şāgibu'l - cum‘a şeh-i sünnī Süleymān-ı zamān
Cāmi‘ü'l-bālā ta‘ālallāh ‘aceb ‘ālī binā" (S.30)

beyitinden yola çıkarak

"Evvelinde encüm-i sa'd ile idenler kıran
Sâde-i âharla bir târîh olur 'ibret-nümâ" (S.30)

beyitinde verilen ipucuna göre hesaplamamız gerekir. Bu kez yapılacak hesaplama "tamiyeli tarih" esasına göre yapılmalıdır. Çünkü "kıran" ve "sa'd" kelimeleri "kıran-ı sa'deyn/ قران سعدين" terkinin ve onun içerdiği anlamda mutluluğun simgesi olan padişahı çağrıştırır ki, terkinin rakam değeri 545 dir. "kıran-ı sa'deyn" terkinin içerdiği anlam derinliği bakımından yukarıdaki beyitte Kanuni Sultan Süleyman'ı ifade eden iki terkin vardır: Bunlardan biri "Süleymân-ı zamân", öteki ise "şeh-i Sünnî" terkidir. Bunlardan uygun olanı ise "şeh-i sünnî" terkidir ki, terkinin toplam rakam değeri 425 tir. Bu durumda ikisinin toplam değeri $545 + 425 = 970$ tir.

Öte yandan şair, "اولنده/evvelinde" ibaresine okuyucunun dikkatini çekmektedir: Çünkü bu kelimeyi oluşturan harflerden ikinci harf olan "و" harfinin rakam değeri olan 6'dır ve bu toplamdan düşülmesi lazımdır: $70 - 6 = 964$ sayısı bulunur ki bu da söz konusu tarihtir.

Altıncı tarih düşürmenin hesaplanması:

Yine,

"Şâgibu'l - cum'a şeh-i sünnî Süleymân-ı zamân
Câmi'ül-bālâ ta'âlallâh 'aceb 'âlî binâ" (S.30)

beyitinden hareketle,

"Âhîrinün ğâl-dârı evvelinün sâdesi
Ma'nîde târîh-i şādîs oldu bî-çün u çerâ" (S. 31)

beyitte verilen ipuçlarına göre hesaplamamızın yapısı gerekmektedir: Söz konusu "anahtar beyit" in ilk mısraındaki "sâde" harflerin rakam değerine göre sıralanışları şöyledir: Rakam değeri 1 olan "ا" hafi 4 kez geçer. Rakam değeri 8 olan "ح" harfi 1 kez geçer. Rakam değeri 60 olan "س" 2 kez geçer ve toplam değeri 120 dir. "ص" harfinin değeri 90 dır ve bir kez, "ع" harfinin değeri 70 tir ve bir kez, "ل" harfinin rakam değeri 30 dur ve iki kez geçer. "م" harfinin rakam değeri 40 tir ve 3 kez, "و" harfinin rakam değeri ise 5 tir ve 2 kez geçer. Bu duruma göre söz konusu mısradaki noktasız harflerin toplam rakam değeri $4 + 8 + 120 + 90 + 70 + 60 + 120 + 10 = 482$ dir.

İkinci mısradaki geçen "hâl-dâr" (yani noktalı) harflere gelince; rakam değeri 2 olan "ب" harfi 3 kez, rakam değeri 400 olan "ت" harfi 1 kez, rakam değeri 3 olan "ج", 2 kez, rakam değeri 50 olan "ن" harfi 1 kez ve son olarak rakam değeri 10 olan "ى" harfi 2 kez geçer. Bu duruma göre ikinci mısradaki noktalı harflerin toplam rakam değeri $6 + 400 + 6 + 50 + 20 = 482$ dir. İkisinin toplamı ise $482 + 482 = 964$ söz konusu tarihtir.

Son dört tarihin hesaplanması ile ilgili ipuçları şu beyitte verilmektedir:

"Aqlumuz âyînesinden 'aynı ile her gürüh
Oldı târîh-i cihâr i'lâm olandan mâ'adâ" (S. 31)

Yedinci tarih düşürmenin hesaplanması ile ilgili olarak "'aynı her gürüh" ibâresinden yola çıkarak daha önce söz konusu olan birinci ve ikinci tarihlerin hesaplanışında kılavuzluk eden

"Rây-ı idrâk ile iz'ân eyler anı nüktedân
İki mîşra' müstaqîl târîhlerdür evvelâ" (S.30)

beyitini gözönüne alıyoruz. Ve doğal olarak bu beyite

"Aqlumuz âyînesinden 'aynı ile her gürüh
Oldı târîh-i cihâr i'lâm olandan mâ'adâ" (S. 31)

beyitinin yorumu ile yeniden bakmak gerekir: Bu durumda "'aynı" ibaresinden (bir yönüyle de ع harfi kastedildiine göre) yola çıkarak ilk mısradaki "ع" harfinin geçtiği "iz'ân/ اذعان" kelimesinin temel alarak, bu kelimenin rakam değeri olan 822 sayısına ulaşıyoruz. Yine anahtar kelime olan "'aynı/ عيني" kelimesinin rakam değeri 140 sayısını buna ilave edince toplam sayımız 962 rakamına ulaşır. Öte yandan "İki mîşra' müstaqîl târîhlerdür evvelâ" ifadesindeki 2 sayısını bu sayıya ekleyince $822 + 140 + 2 = 964$ rakamına ulaşılır ki, bu da söz konusu tarihtir.

Sekizinci tarih düşürmenin hesaplanması:
Bunun için yine

"Aqlumuz âyînesinden 'aynı ile her gürüh
Oldı târîh-i cihâr i'lâm olandan mâ'adâ" (S. 31)

beyitinden hareket ederek sıradaki ve üçüncü-dördüncü tarihler düşürmelerin hesaplandığı

"İki mısra' cevherîsi iki mısra' sâdesi
İki vech ile iki târîh-i dîgerdür şehâ" (S. 30)

beyitini göz önüne alıyoruz. Bu kez beyitte geçen ve içinde yine "ع" harfi bulunan "mısra / مصرع" kelimesini esas almaktayız. "Mısra" kelimesinin rakam değeri 400 dür. Kelime iki kez geçer ki bu da 800 sayısına tekabül eder. Yine anahtar kelimesi olan "aynı" kelimesinin rakam değeri olan 140 sayısını buna eklediğimizde, yeniden 940 sayısına ulaşırız. Öte yandan ikinci mısradaki "vech" ibaresinin rakamsal değeri 14'tür. Şair, bir oyun yaparak iki "vech"-yüzden söz ettiğine göre rakam değeri 28 oluyor. Toplam değer ise 968 olur.

Ancak şair bu aşamada yeniden kelime oyunu yapıyor: Beyitin bütününe bakıldığında "iki" sayısının dört kez geçtiği görülür ki bu da 8 sayısına tekabül eder. Ancak, ikinci mısradaki geçen "İki vech ile iki târîh-i dîgerdür" ibâresine göre "iki vech ile söz konusu olan iki târîh" tir. Oysa bize bir tarih lazımdır. Bu durumda bu sayının yarısını hesaba katmamız yani, $968 - 4 = 964$ işlemi yaparak söz konusu tarihe ulaşmış oluruz.

Dokuzuncu tarih düşürmenin hesaplanması:

Yine

"Aqlumuz âyînesinden 'aynı ile her gürûh
Oldı târîh-i cihâr i'lâm olandan mâ'adâ" (S. 31)

beyitinden yola çıkarak, beşinci tarihin düşürüldüğü

""Evvelinde encüm-i sa'd ile idenler kırân
Sâde-i âharla bir târîh olur 'ibret-nümâ" (S.30)

beyitden, içinde "ع" harfi bulunan iki kelimeyi, "sa'd/سعد" ve "ibret/عبرت" kelimelerini almaktayız. "Sa'd" kalemelerinin değeri 134, "ibret" in 672 olup, toplamları 806 dır. Şair, bize yine aynı beyitteki "evvel/اول" ve "ile/يله" ibârelerinin, içinde "ع" bulunan "encüm-i sa'd" terkiplerini aralarına aldığını göz önünde bulundurmamızı îmâ etmektedir. Bu durumda ilk iki harfleri olan "ا, و" ve "ا, ی" harflerinin rakam değerleri olan 18 sayısını ile yine "aynı" kelimesinin rakam değeri olan 140 sayısını bu sayıya eklediğimizde yeniden $806 + 18 + 140 = 964$ tarihine ulaşırız.

Onuncu tarih düşürmenin hesaplanması:

Yine,

"Aklumuz āyīnesinden ‘aynı ile her gürūh
Oldı tārīh-i cihār i‘lām olandan mā‘adā" (S. 31)

beyitini temel alarak bu kez

"Āhīrinūñ ġāl-dārı evvelinūñ sādesi
Ma‘nīde tārīh-i šādīs oldı bī-çün u çerā" (S. 31)

beyiti göz önüne alınmaktadır. Bu beyitte "ع" harfinin geçtiği tek kelime "ma‘nīde" kelimesidir. "Ma‘nī/معني" kelimesinin rakam değeri 179'dur . Yine ilk mısradaki "āhīr" kelimesindeki "hāldār

-noktalı" harf olan "خ" ve "ى" harflerinin rakam değerleri olan 610'dur. Yine tüm harfleri "sāde" olan "اول/evvel" kelimesinin rakam değeri olan 33 sayısını, hemen ardından yine toplam rakam değeri 140 olan "‘aynı" kelimesini bütün bunlara ilave edince, ilk aşamada 962 sayısına ulaşırız.

Yahya Bey eksik olan 2 sayısı için iki beyit arasındaki sayısal farklılığı bir oyun olarak kullanır: İlk beyitteki "tārīh-i cihār" ile ikinci beyitteki "tārīh-i šādīs" arasındaki rakamsal farklılık olan 2 sayısını mevcut sayıya eklediğimizde / 962 + 2 = 964 sözkonusu tarihe ulaşılır.

METİN:

"PĀDİŞĀH HAZRETLERİNÜN CĀMİ-İ ŞERİFLERİNÜN
İTMĀMİNA BU KASİDE MİN EVVELİHİ İLĀ-ĀHİRİHİ HER
MİŞRA‘İ TĀRİHDÜR BİR TĀRİHDE MİSLİ GÖRÜLMEMİŞDÜR

Fâ‘ i lâ tün / Fâ‘ i lâ tün / Fâ‘ i lâ tün / Fâ‘ i lün

1. Cāmi‘-i şāh-ı be-nām oldı ziyāde pür-şafā

- Bāreka'llāhü'l-mu'tin ūlā binā ra'nā binā
2. Ma'bedün li'llāhi ve'scüd va'kterib tārihdür
Pür-şafā oldu güzel cāmi' makām-ı aşfiyā
 3. Cāmi'-i ehl-i vilāyet ma'bedu'llāhü'l-Ḳadīm
Eş-şalā el şālibān-ı 'ışķ-ı Mevlā eş-şalā
 4. Nice ma'bed nice maḳşad maşla-i nūr-ı Celīl
Zīneti zībā vü hep ra'nā dil ü cāna cilā
 5. Mecma'-ı 'ālem 'ibādet Kabesi cāy-ı ḡabīb
Ehl-i cennet 'ālemi dīvān-ı sulşān-ı baḳā
 6. Cümle şālihler mekānı ehl-i Mevlā dernegi
Cāmi'ül-'uşşāḳ u dār-ı evliyā cāy-ı du'ā
 7. Gel velīler dernegine zāhidā yoḳlan bu gün
Nā-murād ol ādem ol yoḳluḳda var ol ḡāliyā
 8. Mescidi cem'iyet-i ādem deñizidür bize
Her yañadan şu gibi şāfi aḳar şālib aña
 9. Menzil-i ehl-i münācāt u maḳām-ı sācidān
Eşref ü zībā kemāl-i ḡüsne olmaz bahā
 10. Anda aḳ dülbend ile yer yer cünūd-ı şālihīn
Yümn ile emvāc-ı deryā-yı şafādur vāḳı'ā
 11. Mesned-i aşḡāb-ı taḳvā vü mekān-ı ehl-i ḡāl
Ma'bed-i sulşān-ı şādıḳ cān-fezā vü dil-güşā
 12. Cāmi'-i aḡbāb-ı taḳvā mevki'-i ehl-i niyāz
Ka'be-i cān menzil-i maḳşūd u cāy-ı ilticā
 13. Ḳubbesi gökler gibi bālā vü ra'nā hem celīl
Cāy-ı pāki bī-bedel bī-mişl ü bī-çün ü çerā
 14. Ehl-i şevḳüñ 'ālem-i envārı cāy-ı Lā-Yezāl
Meclis-i ümmet maḳām-ı ehl-i luşf u evliyā
 15. Ma'bed-i Sulşān Süleymān Şāh emīn-i ehl-i dīn

Hādī-i ağbāb-Ağmed cāmi'-i 'ibret-nümā

16. Bāb-ı Çaçdur cāmi'-i Sulşān Süleymān-bin-Selīm
Gel hemān dergāh-ı Çaçça ara hem derde devā
17. Cāmi'-i şīrān-ı ceng ü Mehdī-i dīn-i güzīn
Cān gibi memdūğ olan sulşān-ı ehl-i iqtidā
18. Cāmi'-i gibi münevver pādīşāh-ı şāliğīn
Şāliğān u sācidāna reh-nümā vü āşinā
19. Seyyid-i sünnī zihī sulşān zihī şāh-ı kerīm
Zāhidīne rağmı çok merdūdıdur ehl-i hevā
20. Mālik-i bağr-ı ma'ārif kāmīl-i mülk-i kemāl
Muğsin ü nāyib-menāb-ı Çār Yār-ı Muşşafā
21. Şāh-ı ehlu'llāh deryā-dil mu'tīn-i 'ābidīn
Kān-ı dīn ü ehl-i ğāl ü ehl-i dād ehl-i sehā
22. Kaddi gibi himmeti 'ālī ğabībū's-şālihīn
Şāh-ı evlādur muğibbi ehl-i 'adl ehl-i şafā
23. Māh-ı rūze gibi kadri 'ālī sulşān-ı cemīl
Nāşır-ı dīn-i ümem mihr-i hüdā bedr-i ducā
24. Şānı 'ālī luşfi çok iğsānı bī-ğad ehl-i dīn
Çalmadı mağrūm evvel luşfını iden recā
25. Gün gibi fetğ eyledi mülk-i cihānı luşf ile
Kāmīl-i Çaç mehdī-i şāğīb-ķırāndur ğāliyā
26. Sidre-veş a'lādan a'lā zāhid ü hem ehl-i dād
Cümlenüñ hep eyliğin cem' itdi o kāfī aña
27. Çıkdı şahrā-yı vücūda cāmi'-i şāh-ı emīn
Yazıda bu maşla'ı gün gibi ķılduğ ibtidā
28. Mescid-i aķşā maķām-ı şādīķān-ı Muşşafā
Dāl-ı vağdet gibi anda secdeye vardı semā

29. Mesned-i ehl-i münâcât u mekân-ı sâlikân
Beyt-i 'ilm ü Şür-ı ağbâb-ı imâmü'l-enbiyâ
30. Sidre vü Şübâ gibi zîbâ ziyâde bî-misâl
Gök gibi mâ-fevķ-i mevcûd u cemîl ü müntehâ
31. Ma'bedi cemiyyeti 'İd-i sa'İd-i zâhidîn
Mergâbâ ey şâlibân-ı nûr-ı İmân mergâbâ
32. Câmi'î el-ğamdü li'llâhi'l-Laşîf oldı temâm
Rabbenâ etmim lenâ idi du'â-yı evliyâ
33. Oldı aķ sancaķ gibi memdûğ-ı 'âlem ol menâr
Yâ elifdür 'âbid-i mu'bidlere 'ayn-ı 'aşâ
34. Câmi'üñ güyâ iki yanında ey şâh-ı kerîm
Âdemî-zâde menâr açar elin eyler du'â
35. ubbesi tâc-ı şalâğî şâliğ ü 'âbid gibi
İki yanında 'ayân zîbâ menârı aķ ridâ
36. Sâlike beñzer mesâcid ma'nide iki menâr
Añla dâyim niyyet içün iki eldür güyiyâ
37. Oldı ol şâh-ı benâmum kulları Yağyâ gibi
Kâmil-i sulşân-ı 'âlî-şân muğıbb-i bî-riyâ
38. Şâliğ ü 'âbid muşallî kavli şadıķ bendedür
Cân u gönülden müdâm eski du'âcıdur şehâ
39. 'Adl ile hep albi beytu'llâhını âbâd ıl
Geldi mecdüñe binâen ol faşîğü'l-etiyâ
40. Mesnedüñ aķ yarıcuñ Allâh mu'inüñ aşfiyâ
Gicede gündüzde şâhum yoldaşuñ Allâh ola

PÂDİŞÂH AZRETLERİNÜN CÂMİ'-İ ŞERİFLERİNE
ON VECH İLE TÂRİHDÜR MİSLİ DİNİLMEMİŞDÜR

41. Yapdı ol 'âlî maķâmı açdı cennet apusın
Câmi'ü'l-ğayrât olan sulşân-ı ehl-i iķtidâ

42. Hâyr ise ancağ olur Allâh mübârek eylesün
Bu iki mîsra' güzel târîhlerdür ğâliyâ
43. Şâğibü'l-cum'a şeh-i sünnî Süleymân-ı zamân
Câmi'-i bâlâ ta'âla'llâh 'aceb âlî binâ
44. Şığdı on târîh bir beyte bu beytu'llâh için
Diñle tafsîlini icmâlen eyâ kân-ı sehâ
45. Rây-ı idrâk ile iz'an eyler anı nüktedân
İki mîsra' müstaķil târîhlerdür evvelâ
46. İki mîsra' cevherîsi iki mîsra' sâdesi
İki vech ile iki târîh-i dîgerdür şehâ
47. Evvelinde encüm-i sa'd ile idenler kırân
Sâde-i âharla bir târîh olur 'ibret-nümâ
48. Âhirinüñ hâl-dârı evvelinüñ sâdesi
Ma'nide târîh-i şâdis oldu bî-çün u çerâ
49. 'Aqlumuz âyînesinden 'aynı ile her gürüh
Oldı târîh-i çihâr i'lâm olandan mâ'adâ
50. Bende-i efgende Yağyānuñ dilinden bir dahî
Beyt-i târîhe nazîre oldı bu beyt-i du'â
51. Şâl'atunñ mes'ud ide gün gibi Allâhü'l-Vedūd
Ola dāyim devletün pāyende ey merd-i 'aşā"⁹

KAYNAKLAR:

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet;Yahyâ Bey Divanı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1977.

⁹ Yahya Bey Divanı (S.27-31).

- KARABEY, Turgut; "İlk musanna tarih ve çözümü", İslami Edebiyat, 2. devre sayı 4, Nisan, Mayıs, Haziran 1990, S. 12.
- KAYA, İ. Güven; Dükaginzade Taşlıcalı Yahya Bey'in Sanatı, (basılmamış doktora tezi) Priştine, 1985, Yugoslavya..
- MEB İslam Ansiklopedisi, C. 4 "ebced" maddesi, Haz. Weil S.2-3.
- MEB İslam Ansiklopedisi, C.10, "Sinan" maddesi, Haz. Oktay Aslanapa, s. 655-661.
- MEB İslam Ansiklopedisi, C.13, "Yahya Beğ" maddesi, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, S.343-347.
- PALA, İskender; Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Râmiz, Âdâb-ı Zürefâ, Haz. Sadık Erdem, Ankara, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Atatürk Kültür Merkezi, 1994.
- Tahir-ül-Mevlevi, Edebiyat Lugati, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973.
- YAKIT, İsmail; Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul, Ötüken yayınları, 1992.